

Václav Jiráček: Adam a Eva, 1996, repro z knihy *Divočina – příroda, dár, jazyk*

HUBERT WEINZIERL

Více prostoru pro přírodu

Německo se potýká s podobnými problémy jako Česká republika: narovnané a vybetonované toky řek, nekonečné monokulturální lány, nepřírozené lesy chudé na živiny, stále se rozrůstající zástavba. Má divočina v dnešní době šanci na přežití? Nad tím se zamýšlí vedoucí osobnost ekologické organizace BUND, německého zástupce mezinárodní federace Friends of the Earth, a prezident Konfederace německých nevládních organizací.

Divočina — to slovo voní svobodnou, nedotčenou, nefalšovanou přírodou. Ale tento sen má málo prostoru v zemi, kde se tyčí smrkové porosty a trávník za domem vypadá, jako by byl vytrénovaný nůžkami na nehty, kde agrární stepi zbavené stromů urážejí oko a každá rostlinka je vysekaná, sotvaže se jí podaří prorazit trhlinu v dlažbě.

Sen o nedotčené přírodě

Naše společnost, která vyhlásila válku plevelu, nesnáší doma nic divokého. To ještě působí prastarý strach. Když je něco zarostlé travou, křovinami, když je něco neproniknutelné a „divoké“, lidé se obávají, že nad tím ztrácejí kontrolu.

Naše společnost nesnáší doma nic divokého. To ještě působí prastarý strach. Když je něco zarostlé travou, křovinami, když je něco neproniknutelné a „divoké“, lidé se obávají, že nad tím ztrácejí kontrolu.

Ale o dovolené a před televizní obrazovkou se v nás najednou rodí romantismus, líbí se nám pobřeží, kde nejsou palmy sázené jako stromořadí. Žasneme nad směsicí stromů a rostlin v bujném deštném pralese v Brazílii a teskníme po neposlušnosti přírody, která by se neřídila žádnými plány osázení. Požitek z přírody je nejdůležitějším motivem cestování.

Toho využívá inzerce. Výrobce materiálu Gore Tex nechává vlky, medvědy a orly žalostně zírat do jemné tkaniny a vzdychat: „Dříve, to jsme bývali všichni svobodní.“ Turismus nás láká do „posledních přírodních rájů“ a již takovouto reklamou je ohrožuje. Kapitál z touhy po původní přírodě vytlučí rovněž automobilový průmysl — prodává čím dál více terénních vozidel.

Jakkoliv překvapivě to může znít, i v Německu je místo pro divočinu. Mezi Eifelem a Oderbruchem musí příroda najít prostor, kde by směla dokázat, co v ní vězí. I u nás by měl být možný zážitek divočiny, který lidi dojíká, otevrou-li mu svou duši. Divočina totiž nemá jen ekologickou hodnotu — má v sobě cosi ozdravného pro všechny, kteří se jí oddají. Člověk je v království divočiny vítán jako návštěvník, nikoliv jako její uživatel.

Trhlina ve zdi

Deštné pralesy v Amazonii odpovídají nejvíce představám lidí o divočině. Divočina ale není jen neproniknutelný les. Pod pojem divočiny můžeme zahrnout třeba i trhlina ve zdi nebo vrchol hlušiny, které rostliny i zvířata postupně dobývají. Divočina nastupuje v místech, kde zuřily lesní požáry, kde vichřice vyvrátila stromy, v místech sopečných výbuchů, má svou šanci v opuštěných kamenolomech, na ladem ležících polích nebo třeba na opuštěných plochách cvičného vojenského prostoru, na plochách po povrchové těžbě hnědého uhlí. Velký prostor pro divočinu by byl i ve státních lesích, ve velkých přírodně chráněných územích a v prvních zónách našich národních parků a biosférických rezervací.

Pro méně než jedno procento území Spolkové republiky může s menším omezením platit označení „nedotčená příroda“. Jsou to

příkré skalnaté stěny, malé zbytky horských bučin, první zóny národních parků, v nichž se příroda může chovat, jak se jí zachce. Proto musí zaznít maximalistický požadavek: „Ponechat volný průběh přírodním jevům a pouze přihlížet.“ Je to strategie charakterizující ochranu území a procesů. To však vyžaduje odvalu — s námahou se bude muset lidstvo vzdát svého násilnického pudu zasahovat a ovládat. Bude rovněž nutno rozloučit se s tendencí „chránit za každou cenu každý druh“. Pokud chráněné oblasti zdivočí, jsou lokální ztráty druhů nevyhnutelné. Cílem politiky zasazující se o nedotčenou přírodu není docílit maximálního výskytu druhů na určité ploše, ale zachovat přirozený inventář zvířat a rostlin, který je pro daný biotop typický. Nemusí to bezpodmínečně působit esteticky, ale nutno si uvědomit, že v lesních houštinách a úhorech pokrytých bodláky nachází prostor mnoho nezpozorovatelných živých tvorů.

Samozřejmě, že i v přírodních chráněných oblastech musí být posekané a ošetřované plochy původní kulturní krajiny, které vděčíme za tolik živočišných a rostlinných druhů — koropty počínaje a vstavačem konče. Ale chráněné jalovcové pastviny spásané ovce a vápencovité plochy bohaté na orchideje, které musejí být dvakrát v roce pokoseny, nemají s divokou přírodou nic společného. Důležité je zachování koexistence jak cenné kulturní krajiny, tak i volného vývoje přírody.

Divoká příroda — proč?

Druhy zvířat vytěšňované z přírody, jako tetřev nebo roháči, člověk alespoň zná. Větší nebezpečí však hrozí druhům méně patrným. Z téměř šesti tisíc druhů hub, které se u nás vyskytují, je 1300 na červené listině. Houby jsou pro ekologii lesa nesmírně důležité. Daří se jim na hničících a trouchnivějících padlých stromech. V čistých monokulturách nemá mnoho hub a na nich závislých druhů žádnou šanci. Naopak na nedotčených plochách mohli biologové zjistit u nás neznámé druhy brouků.

Nedotčenou přírodu potřebujeme jako experimentální prostor pro sledování vzniku života a zániku druhů. Příroda není statickou

Divoká příroda může rovněž léčivě působit na psychické stresové stavy. Touha po přírodě prozrazuje naše dosud nezkrocené dědictví. Divoká příroda je důležitější než kdykoliv dříve jako protiváha virtuálního kybernetického věku.

veličinou. Provokuje změny a pro ty je potřeba prostor, čas a nerušené prostředí. Co pro nás může trvat celý život, může znamenat v přírodě pouze mrknutí. Evoluce je základem veškerého života, i ona však potřebuje volný prostor.

Vodní plochy, bukové lesy, duny, slatě, pohoří potřebují „divoké“ prostředí, aby se zde v co nejrozmanitějších biotopech mohla ustavit typická společenství živých jedinců. Zvláště důležité jsou divoké potoky. V Hessensku zbylo například už jen jedno a půl procenta původních vodních toků.

Nedotčená příroda nevypadá vždy jako džungle. Divoký les se může zdát laikovi jednou nesmírně mnohotvárný, jindy spíše jednotvárný. Dostatečně rozsáhlé přirozené lesy tvoří dohromady mozaiku různých stádií. Na jednom místě prastarý bukový les, vedle polomová plocha hraničící s pionýrským lesem bříz a jeřabin. A tento vznik a zánik biotopů musíme chránit.

Nedotčená příroda nás může učit, jak by sama všechno zařizovala. Proto BUND požaduje od certifikovaných lesních ekoprovozů, aby nechaly deset procent území zpustnout. Tyto referenční plochy ukazují, jak si přirozené lesy samy pomáhají a jak mohou lesníci dokonce laciněji a efektivněji hospodařit. I na jiných místech by se daly ušetřit peníze. Asi šest set čtverečních kilometrů území po povrchové těžbě s relativně nekvalitní půdou by mělo být ve východním Německu „sanováno“. Jeden kilometr čtvereční stojí asi 1,7 milionu marek. Listnatý les dokonce 2–2,4 milionu. Cena za tutéž plochu divoké přírody činí zhruba 150 tisíc marek.

Divoká příroda může rovněž léčivě působit na psychické stresové stavy. Porovnáme-li stáří Země a historii lidstva, tak pouze krátkou dobu nežijeme jako divoši. Touha po přírodě prozrazuje naše dosud nezkrocené dědictví. V národním parku Bavorský les existuje takzvaná „stezka pro duši“. Prochází bujným lesem budícím úctu. Divoká příroda je důležitější než kdykoliv dříve jako protiváha virtuálního kybernetického věku.

Je divoká příroda zakázána?

Spolková republika je uklizená, hladce vymetená země. Každý les byl zkracen podle představ lesníků a krajina byla rozkouskována

silnicemi a železničními tratěmi. Do ní jsou vklíněny obce a města, v nichž žije 82 milionů lidí v 37 milionech příbytků. Den za dnem mizí pod betonem a asfaltem téměř kilometr čtvereční půdy. Už dávno jsme obětovali plochy Hessenska zemědělství a plochy Thüringenu dopravním tepnám.

Divoce žijící zvířata, která potřebují nerozkouskovaný životní prostor — například divoká kočka — mají čím dál menší šanci k přežití. Zemi protíná 45 000 kilometrů kolejnic, 231 000 kilometrů silnic, po nichž se pohybuje 50 milionů vozidel, z toho asi 42 milionů aut, kterých stále přibývá. Stěží existuje v Německu místo, kam by nedoléhal dopravní ruch. Druhy zvířat, která potřebují větší životní prostor — třeba vydra — stále vzácněji nacházejí ucelené prostory o rozloze alespoň 100 kilometrů čtverečních, v nichž by nebyl tak silný provoz.

I když — především ve východním Německu — je tok některých řek (například Labe a Mulda) ještě neregulován, skutečně přirozených říčních toků s ekologicky vysoce hodnotnými lužními lesy se zachovalo minimum. Přehrady, jezy a regulované břehy přeměnily volné vodní toky v dopravní tepny. Stěží 1,5 % všech německých toků má ještě přirozený charakter, 81,9 % je částečně nebo zcela přeměněno. Do inženýrských plánů se nehodí žádné říční zákruty.

Téměř třicet procent území Německa pokrývají lesy a asi pětadesát procent pole a pastviny. Naše lesy jsou však většinou nepřirozené, chudé na živé organismy. Ačkoliv by bylo Německo pro své přírodní předpoklady zemí vhodnou především pro buk, roste tento listnatý strom pouze na 14 % zalesněného území, kterému na 60 % dominují smrkové a borové monokultury. Zemědělství se svými obřími stroji narušujícími půdu, s ohromnými polními plochami zbavenými všech stromů a keřů, umělými hnojivy a pesticidy znemožnilo život mnoha reprezentantů fauny a flóry.

Prudký nápor na životní prostor způsobený zemědělstvím, lesním hospodářstvím, dopravou, výstavbou měst a obcí a turistikou rozdmýchává v německých zemích další vymírání druhů. 13 % druhů savců, kteří tu dříve žili, již vymřelo, 38 % hrozí vyhynutí, jsou v ohrožení nebo se vyskytují jen vzácně. Téměř polovina z 509 rozličných typů biotopů je povážlivě až silně ohroženo. Obzvláště trpí plazi, obojživelníci a sladkovodní ryby.

Michal Sedláček: Sot v městě a koprudě, srpen 1998, repro z knihy *Divočina – příroda, která žije*

Výsledek: V Německu není téměř místo pro přírodu, o divoké přírodě ani nemluvě. Dokonce i na našich chráněných územích se na mnoha místech zcela nerušeně hospodaří a loví. Přesto však můžeme pro divokou přírodu opatřit prostor, a to na územích, která si dosud zachovala přírodní charakter, jako mozaika v kulturní krajině, a dokonce v městech a obcích.

Nedotčená příroda

Velká území divoké přírody se u nás nacházejí ještě snad v našich třinácti národních parcích. Ty zaujímají asi dvě procenta plochy Spolkové republiky, ale méně než půl procenta půdní plochy, protože 80 % tvoří vodstvo a mělčiny — což jsou rovněž důležitá území pro divokou přírodu. Ale i v parcích se vyskytují konflikty týkající se ochrany přírody, třeba v národním parku vodních ploch v Schleswig-Holsteinsku.

Ačkoliv by BUND rád přispíval ke vzniku a ochraně divočicích ploch i v sídlišťích a kulturní krajině, jedinou šanci jak obnovit nedotčenost přírody na rozsáhlejších plochách vidí pouze ve velkých chráněných územích, jako jsou národní parky, a to s cílem zachovat společenství charakteristických druhů zvířat a rostlin typických pro daný region. I přes relativně nepatrnou plochu národních parků se podařilo pro Německo uchovat hodnotné části krajiny.

V národním parku Berchtesgaden, chráněné vysokohorské krajině se strmými vápencovými a dolomitovými skalami a smíšenými lesy, žije na převisech ve značném počtu orel skalní a další vzácné druhy. Saské Švýcarsko je jedinečná erozní krajina s tabulovitými kopci, skalními útvary a přirozenými lesy v propastech, kde loví rys, čáp černý či sokol stěhovavý. Dva vzácné druhy orlů (orel mořský, orl rybář) plachtí nad národním parkem Müritz, což je jezerní krajina z doby ledové s několika částečně člověkem nedotčenými močály (rašelinistiště). Přírodě blízké bukové lesy se nacházejí nejen v Thüringenu, v „bukovém“ národním parku Hainich, ale i v parku Jasmund. V národním parku Unterer Odertal mohou návštěvníci shlédnout vzácné přirozené říční louky. Aby se tyto poklady zachovaly, je potřeba respektovat určitá pravidla: Divoká příroda se už nesmí potlačovat.

I když je v Německu těsně, mělo by si dovolit vznik dalších národních parků. Vhodná, dostatečně rozsáhlá území jsou stále ještě k dispozici. Ale roztrpčený odpor těch, kteří by byli vznikem parku ohroženi, je značný. Tak se stalo, že nádherný bukový les v Hessensku se mezi národní parky nezařadí. I nadále se zde bude těžít, nepřipustí se jeho zdivočení, k velké škodě pro holuby doupňáky či datly. Rovněž tak byly odsunuty plány na založení národního parku Nordschwarzwald nebo Senne (vojenský cvičný prostor ve Vestfálsku). Teprve až politikové a obyvatelé pochopí hodnotu národních parků a správci těchto území si uvědomí,

„Na přírodě jsme závislí nejen kvůli fyzickému přežití. Potřebujeme ji také proto, aby nám ukázala cestu domů, cestu z vězení naší vlastní mysli.“

(Eckhart Tolle)

jakým zdrojem příjmů může být turistika, mohl by odpor polevit.

Ochrana zeleného pásu

Na bývalé hranici mezi východním a západním Německem se naskýtá obrovská šance pro ochranu přírody. Je to asi 1400 kilometrů dlouhé pásmo. Tento dříve nepřístupný pruh země byl po celá desetiletí útočištěm pro mnoho jedinců uvedených na červené listině. Sem se uchylovali z okolních intenzivně obhospodařovaných polností četní ptáci, jejichž výskyt je tak silně ohrožen. Ačkoliv je z poloviny majetkem státu, zorávají neinformovaní nebo bezohlední sedláci 50 až 200 metrů široké pásmo, na mnoha místech ilegálně, a přeměňují jej na intenzivně využívané plochy.

Podle analýzy leteckých snímků pořízené v roce 1997 státem je dosud 85 % pásma zachováno, ale už tehdy bylo asi 11 % jeho délky zúženo jen na několikametrovou šířku, čtyři procenta, tj. padesát kilometrů, bylo zničeno. Kompletně ochránilo svůj skromný podíl na bývalé hranici Sasko, Thüringen chce vykázat asi šedesát chráněných území.

Výzvy však nesměřují jen ke spolkovým zemím — vláda by mohla zabránit výprodeji a pojmout ochranu zeleného pásu jako národní úkol a ve „veřejném pásmu“ rezervovat nevyužitá plocha zcela pro ochranu přírody a bývalé vlastníky odškodnit. Úkolem je historické dělicí pásmo mezi východem a západem uchovat, nechat je zdivočet, šetrně omezit invazi návštěvníků. Je to opravdu příliš smělý záměr?

Příroda na prahu našich domů

Především pro zahrádkáře to není snadná záležitost. Složit ruce do klína a přenechat přírodě, aby si vše zařizovala podle svého, vyžaduje velké přemáhání. Ale jaká se to nabízí možnost pro návrat divoké přírody! Asi 17 milionů soukromých zahrádkářů vlastní v Německu plochu 6800 čtverečních kilometrů, asi 1,9 % z toho je majetkem státu, což je celkem tak velká plocha, jakou mají všechna chráněná území dohromady. Když by mohla alespoň pětina každé zahrady zpustnout, nemluvě o zahradách a parcích,

kteří vlastní stát, jaká mocná injekce by to pro přírodu byla — přesněji řečeno pro přiblížení se k přírodě, neboť pravá divoká příroda nemá na plochách menších než 20 km² šanci.

Zpustlé kouty zahrad bezpochyby spoří peníze a čas, který by byl nutný pro jejich obdělání. Na takových zdivočelých zahradách by mohlo najít životní prostor neuvěřitelných 2500 druhů zvířat a minimálně 1000 druhů rostlin. Děti by mohly bezprostředně před svým domem pozorovat to, co se jinak o přírodě mají možnost dozvědět jen z televize.

Respekt před zákrak divoké přírody je možné se učit už na vlastní zahrádce — stejně tak „terapeutické heslo“: „Ruce pryč od zahrádky“, „Ruce pryč od přírody“, jak to doporučuje biolog Gerhard Trommer. Jeden z prvních propagátorů ideje volně bujících zahrádek, Holanďan Louis de Roy, radí: „Nechejme růst to, co roste — omezme zásahy člověka na to nejnútnejší — příroda si to zařídí všechno sama.“ Závěr: Musíme se naučit myslet v horizontu nespoutané přírody — a je možné to dokázat.

To je ale i výzva obcím — otázka pedagogického přístupu k životnímu prostředí. Místo květináčů a záhonů by mohly uprostřed měst vrátit mnoho volných ploch přírodě. I na těch nejmenších ploškách by mohly najít útočiště rostliny jako jitrocel a sedmikráska. Na dopravních ostrůvcích by mohl bujet domácí plevel a v městských parcích by mohla zdivočet méně frekventovaná místa. Našlo by se možná i území pro poznávací kouty nebo hřiště, která budou mít nádech dobrodružství v divočině. Divoké kouty v parcích nevyžadují vynaložení žádné práce, mělo by to být cvičení v tom, jak nezasahovat, což je provokace především pro zahradnické školy, zahradnická centra a branže, která se stará o sekání trávníků, ale nejen pro ně. I v komunálních lesích se vyplatí ponechat přírodě volný prostor. Městská správa v Zürichu proměňuje od roku 1985 lesy v okolí města na přírodní krajinu a na plochu „pro duchovní rovnováhu“ stresovaných městských obyvatel — a to i přes mnohé protesty a projevy obav z příliš se rozrůstající divočiny.

*Z časopisu BUND Naturschutz přeložila Věra Schillerová.
Redakčně kráceno.*